

ÇAĞ DİL, TARİH VE KÜLTÜR

ÇAĞ JOURNAL OF LANGUAGE, HISTORY AND CULTURE

Makale Geliş Tarihi: 02.01.2026 Makale Kabul Tarihi: 27.04.2026

Zafer Kars'ın Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu Kitabının Tanıtımı

Introduction to Zafer Kars's Book Anatolia Before the 1908 Revolution with Documents

Abdulhaq GHAFOORI*

Öz

Türk siyasal hayatının laboratuvarı olarak değerlendirilen 1908 Devriminin oluşum süreci araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazıları bu hareketin bir halk ayaklanmasının ya da desteğinin tamamen dışında dar bir aydın kadro eylemi olduğunu savunurken bazıları da kitlesel halk hareketlerinin bu süreçte etkili olduğunu belirtmişlerdir. Aykut Kansu 1908 Devrimi adlı çalışmasında kitlesel huzursuzlukların devrim içindeki yerini temellendirmek için 1906-1907 Erzurum'daki vergi ayaklanmalarına geniş bir şekilde yer vermiştir. Kansu'nun kitabındaki diğer bir vurgusu da bu hareketlerin İttihat ve Terakki'nin örgütlemesi sonucu oluştuğudur. Zafer Kars da kitabında Kansu gibi 1908 Devrimi'ndeki halk hareketlerinin önemine vurgu yaparak bunu ispatlamak için devrim öncesi Erzurum olaylarına geniş yer vermiştir. Ancak Kars ile Kansu halk hareketlerinin örgütleniş biçimindeki düşünceleri birbirinden farklıdır. Kansu bu hareketlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) tarafından örgütlendiğini savunurken Kars, halk dinamiğinin yerel bir komite olan Can Veren Örgütü tarafından yönlendirildiğini Teşebbüs-ü Şahsî ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin de olaylarda kısmen rol oynadığını belirterek, İttihat ve Terakki'nin bu kitle eylemlerinin sağlam temeli üzerinde başarıya ulaştığını vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: devrim, Anadolu, 1908, belge, halk.

Abstract

The formation process of the 1908 Revolution, considered a laboratory of Turkish political life, has been interpreted differently by researchers. Some argue that this movement was entirely the action of a narrow intellectual cadre, devoid of popular uprising or support, while others state that mass popular movements were influential in this process. Aykut Kansu, in his work titled "The 1908 Revolution," extensively examines the

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, abdulhaq.ghafoori26@gmail.com, ORCID: 0009-0004-5379-8594.

1906-1907 tax uprisings in Erzurum to substantiate the role of mass unrest within the revolution. Another emphasis in Kansu's book is that these movements were organized by the Committee of Union and Progress. Zafer Kars, like Kansu, emphasizes the importance of popular movements in the 1908 Revolution, extensively detailing the pre-revolutionary events in Erzurum to prove this. However, Kars and Kansu differ in their views on the organization of these popular movements. Kansu argues that these movements were organized by the Committee of Union and Progress. While arguing that it was organized by Kars, he stated that the popular dynamic was directed by a local committee called the Can Veren Organization, and that the Society for Personal Initiative and Decentralization also played a partial role in the events, emphasizing that the Committee of Union and Progress achieved success on the solid foundation of these mass actions.

Keywords: revolution, Anatolia, 1908, document, public.

Giriş

Türk siyasi hayatının laboratuvarı olarak değerlendirilen 1908 Devriminin oluşum süreci araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazıları bu hareketin bir halk ayaklanmasının ya da desteğinin tamamen dışında dar bir aydın kadro eylemi olduğunu savunurken bazıları da kitlesel halk hareketlerinin bu süreçte etkili olduğunu belirtmişlerdir. Aykut Kansu “1908 Devrimi” adlı çalışmasında kitlesel huzursuzlukların devrim içindeki yerini temellendirmek için 1906-1907 Erzurum’daki vergi ayaklanmalarına geniş bir şekilde yer vermiştir. Kansu’nun kitabındaki diğer bir vurgusu da bu hareketlerin İttihat ve Terakki’nin örgütlemesi sonucu oluştuğudur.

Zafer Kars da kitabında Kansu gibi 1908 Devrimi’ndeki halk hareketlerinin önemine vurgu yaparak bunu ispatlamak için devrim öncesi Erzurum olaylarına geniş yer vermiştir. Ancak Kars ile Kansu halk hareketlerinin örgütleniş biçimindeki düşünceleri birbirinden farklıdır. Kansu bu hareketlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) tarafından örgütlendiğini savunurken Kars, halk dinamiğinin yerel bir komite olan Can Veren Örgütü tarafından yönlendirildiğini Teşebbüs-ü Şahsî ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti’nin de olaylarda kısmen rol oynadığını belirterek, İttihat ve Terakki’nin bu kitle eylemlerinin sağlam temeli üzerinde başarıya ulaştığını vurgulamıştır.

Kars 1908 Devrimi’ni genellikle Makedonya’da yoğunlaşmış bir grup ihtilalci subayın başarısı yerine gerçek bir halk hareketi görmek eğilimindedir ve bunu ispatlamak için kitabında Genç Türklerle bu süreçteki etkileri ile ilgili temelsiz yorumlar yaptığı görülmektedir (Kars, 1991, s. 14). Ayrıca liberal-burjuva akımı olarak başlayan Genç Türk hareketinin Anadolu’da kitle eylemlerinin başlaması ile hızla burjuva-devrimci nitelik kazandığını belirten Yazar, elindeki belgelerle tezleri arasında da büyük bir kopukluk yaşamıştır.

1. 1908 Devrimindeki Etken Unsur: Halk Dinamiği

1908 Devrimi'nin halk dinamiğine dayandığı yukardan aşağıya bürokratik bir hareket olmadığı iddiasını kanıtlamaya ispatlamaya çalışan Kars, 1984'te Kaynak yayınlarından çıkardığı "Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu" adlı kitabını yeni bulduğu belgeler doğrultusunda gözden geçirerek "1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği" adı altında ikinci baskısını yapmıştır. Yazar eserini daha önce bu konuyla ilgili yazdığı iki kitapla ilişkilendirerek onların devamı niteliğinde olduğunu belirtmiştir (Kars, 1979; Kars, 1984). O'nu yeni bir çalışmaya iten güç, tezini sağlamlaştıran yeni belgelerin ortaya çıkmasıdır. Ancak yazarın tezini sağlamlaştıracaklarını söylediği belgelerle çıkardığı yargılar arasında kopukluk bulunmaktadır. Elindeki malzemedan kesinlikle çıkarılamayacak sonuçlara vardığı görülmektedir. "Hareketin İttihat ve Terakki veya başka bir Genç Türk Örgütü tarafından düzenlenip yönetildiği savları birer gerçek olmaktan çok, öznel düşünce ve özelemlerin anlatımıdır." ifadesiyle Genç Türk hareketi ile ilgili değerlendirmelerde eldeki malzemedan çıkarılamayacak iddialı ve kesin yargılarda bulunmuştur (Kars, 1997, s. 14).

Yazar halk dinamiğine vurgu yaparken makro değerlendirmelerde bulunamamış, Rusya ve İran gibi çevredeki devrimci hareketlerin etkisini yeterince değerlendirememiştir. Kitabının belgeler bölümünde konuyla ilgili oldukça fazla belge bulunmasına rağmen anlatım kısmındaki yorumların zayıf kaldığı görülmektedir (Kars, 1997, s. 60).

Cemil Koçak "Toplumsal Tarih Dergisi'ndeki" bir yazısında Kars'ın eserinde geniş bir malzemeye yer verdiğini, daha önemlisi ilk elden malzeme ve kaynaklar kullanarak yeni usul bir çalışma ortaya koyduğunu vurgulamıştır. Koçak bu tür çalışmalarda özellikle ilk elden kaynakların kullanılmasının bilgi birikimine ve üretimine katkı sağladığını, mevcut yargıların eleştirisel bir gözden geçirilerek geleneksel ve alışılmış yargıların dışına çıkabildiklerini de belirtmiştir. Kars'ın eseri de bu bağlamda birçok yeni bulgunun değerlendirilmesiyle, geleneksel ve alışılmış yorum ve görüşlerden sıyrılarak yeni yargılara yönelebilmiştir (Koçak, 1996, s. 62-64).

Yazar eserinde 1908 Devrimi'nin küçük bir aydın kadro ve Makedonya'da ortaya çıkmış bir grup ihtilalci subayın başarısı ile gerçekleştiği yolundaki gelenekçi söylem yerine, bu sürecin dinamik bir halk hareketine dayandığını vurgulamıştır. Devrim sürecinin halk tabanını özellikle Erzurum'daki halk eylemleri örneğinden yola çıkarak ortaya koymaya çalışmıştır.

Kitap, Demokratik Kitle Hareketleri 1906-1907, Demokratik Kitle Hareketleri ve Genç Türkler, Osmanlı Ordusu İçindeki Başkaldırma Hareketleri 1906-1908 ve Sonuç olmak üzere

5 bölümden oluşmuştur. Kitapta kaynakça kısmına yer verilmemiş, kaynaklar dipnot şeklinde gösterilmiştir.

Eser hazırlanırken telif eserlerin yanı sıra birinci elden kaynaklar yoğun bir şekilde kullanılmış ve kitabın yarısını da belgeler bölümü oluşturmuştur (Kars, 1997, s. 60-147). Kitapta Rus ve Fransız dış politika arşiv belgeleri, o döneme ait kitap, anı, dergi ve gazete gibi birçok yerel belge kullanılmıştır. Yazar belgelerin özgünlüğü bozmadan araştırmacıya sunabilmek için hiçbir kısaltma yapmadan belgeler kısmında aynen yayımlamıştır. Bu nedenle kendisinin de belirttiği gibi belgelerde kaçınılmaz konu tekrarları olmuştur (s. 14).

Kars önsöz kısmında 1908 devrimi sürecinde Anadolu kitle hareketlerine tanıklık etmiş olan iki anı kitap (Ulusalkul, 1937; Demircioğlu, 1961) başta olmak üzere Başbakanlık Arşiv Belgeleri'ne dayanılarak yapılan çalışmalar ve konuyla ilgili yerli literatür hakkında verdiği ayrıntılı bilginin yanında bu alanda yabancı devletlerin dış politika arşivlerinin ve Rus kaynaklarının mutlaka görülmesi gerektiğini vurgulamıştır (Kars, 1997, s. 7-8). Bu çerçevede yabancı literatürü geniş bir şekilde kullanan Aykut Kansu'nun 1908 Devrimi adlı çalışmasına yer vererek, çalışmanın kapsamlı ve bütünsel olduğunu belirtmiştir. Ancak 1974'ten 1984'e kadar tekrarlanan "Anadolu'da meydana gelen kitle hareketlerinin 1908 Devrimi'yle ilişkisi" tezini Kansu'nun kendi tezi olarak bahsetmesini de eleştirmiştir.

Kars, Anadolu'daki kitle hareketlerinin toplumsal bir sınıfa tekabül ettiğini bunun 1974'te yayımlanan "Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma" adlı eserde de ifade edildiğini belirterek ideolojik tavrını da ortaya çıkarmıştır (Kars, 1997, s. 10).

Yazar belgelerin içeriğine göre, kitle hareketlerinin Genç Türk Örgütü tarafından düzenlendiği söylemini belirsiz bularak, bu hareketlerin daha çok öznel anlatımların ürünü olduğunu söylemiştir. O'na göre 1908 öncesinde Anadolu'da meydana gelen olaylar, ağır vergilere ve ticari kısıtlamalara karşı ticaret burjuvazisinin başını çektiği demokratik bir halk hareketi olarak değerlendirilmelidir (Kars, 1997, s. 14).

Yazar yine önsöz kısmında Ermeni kaynaklarının kitle hareketlerini kendi çıkarlarına göre kullanmak amacıyla abartmış olabilecekleri konusunda okuyucuyu uyarmıştır. Ancak bunun yanında yerli kaynakların böyle bir anlaşılmaya olanak vermeyecek kadar açık olduklarını da belirtmiştir.

Uzun bir önsözün ardından kısa bir giriş bölümünde, Türkiye'de 1860'larda liberal-reformcu hareket olarak başlayan burjuva muhalefetinin feodal rejime ve emperyalizme karşı kitle

hareketlerinin artmasıyla burjuva devrimci bir niteliğe dönüştüğü belirterek, Anadolu kitle hareketlerini anlattığı birinci bölüme geçmiştir.

Kitabın ilk bölümünde İstanbul, Batı ve Orta Karadeniz'deki halk hareketlerinden kısmen bahseden yazar; Bursa'da dövülen Paşayı, duvarlara devlet görevlileri hakkında asılan afişleri örnek göstererek buralardaki eylem şekillerinin farklılığına değinmiştir. Yazar kitle hareketlerindeki asıl vurguyu Doğu Anadolu'ya özellikle de Erzurum'da 1906-1908 tarihleri arasında meydana gelen demokratik mücadelelere yapmıştır. Mart 1906'da Erzurum'da başlayan isyanın giderek çevre illere yayıldığını belirtmiştir. Özellikle Diyarbakır'da *Telgrafhane Olayları* olarak adlandırılan ayaklanmalarda halkın Hamidiye alaylarının kaldırılmasına veya denetim altına alınmasına yönelik isteklerle telgrafhaneyi basmaları ve merkeze telgraf çekmeleri konu edinmiştir.

Anadolu halk hareketlerin kitlelilik boyutunda 1905 Rus Devrimi'nin ve İran'da meşrutiyetin ilanı ile sonuçlanan olayların etkisine bu bölümde kısaca değinilmiş olmasına rağmen 1905 Rus devriminin Anadolu kitle hareketlerindeki etkin rolü kitabın belgeler bölümünde ayrıntılı bir şekilde yer almıştır.

Yazar, Erzurum'daki halk hareketlerini İran ve Rusya'daki devrim süreciyle ilişkilendirmiş, müftünün ayaklanan halkı desteklemesini tıpkı Şii ulemanın ayaklanan İranlı esnaf ve tüccar gruplarının yanında yer almasına benzetmiştir (Kars, 1997, s.29). Bu etkileşim sürecinde Tebriz, İstanbul ve Trans-Kafkasya arasındaki diplomatik, ticari ve kültürel ilişkiler önemli rol oynamıştır. Rus devriminin Anadolu'yu etkilemesinin önüne geçilmek için sınırlarda güvenlik önlemleri artırılmış, gidiş gelişler yasaklanmıştır (Kars, 1997, s.35). Hatta İstanbul Rus Büyükelçisi Zinovyev'in "Kafkasya'da doğup başlayan ihtilalci hareketler, geçen yıl Erzurum ilinde de etkisini gösterdi" açıklamasına kitapta yer verilerek bu etkiyi ispatlamaya çalışmıştır (Kars, 1997, s. 23).

Yazar Doğu Anadolu'daki halk hareketlerinin içsel nedenlerini vergilerin ağırlığına, yeni vergiler konmasına ve yerel yöneticilerin yolsuzlukları ile Hamidiye alaylarının köylü halk üzerindeki baskısına dayandırmıştır. Bunun yanında kitapta yer alan Y.A. Petrosyan'ın açıklamasında "1894-1895 Ermeni olaylarından sonra bölge ticaretini ele geçiren Türk ticaret burjuvazisinin yabancı kapitalistler karşısındaki zor durumundan ve yeni vergilerin meydana getirdiği hoşnutsuzluktan" da bahsedilmiştir (Kars, 1997, s. 23). Çalışmasında yabancı tüccarlara geniş imtiyazlar tanınmasını ve devletin kendi çıkarlarını korumadaki başarısız politikasını sürekli eleştirmiştir.

Kitapta Erzurum ayaklanmasının çıkışında etken olan yeni vergi uygulamalarına geniş bir şekilde yer verilmiştir. Buna göre İsyandan önce yeni vergilerin kaldırılması hususunda merkeze iki defa çekilen telgraftan ve valinin umursamazlığının karşısında merkezden telgraflara cevap gelmemesi üzerine başlayan isyandan bahsederken genellikle birinci elden kaynak göstermeye özen göstermiştir (Kars, 1997, s. 26-42).

Giriş bölümünde halk hareketlerinin örgütsüz olduğundan söz eden yazar, 13 Mart 1906 tarihinde Erzurum’da başlayan halk hareketlerinin “Can Veren Komitesi” adlı yerel bir direniş örgütünün çevresinde geliştiğini belirtmiştir (Kars, 1997, s. 28). Rus konsolosunun raporu, Fransız arşiv belgeleri ve Genç Türk yayın organı Meşveret’te adı geçen Can Veren Örgütü’nün ayaklanmaların hemen öncesinde genellikle tüccarlardan meydana gelen bir eşraf örgütü olduğunu belirtmektedir.

“Erzurum’un yerlilerinden çok fazla küçük burjuva Can Verir adlı bir tüccarlar örgütünü kurdular” (Kars, 1997, s. 41).

Yazar eserinde “Can Veren Komitesi” hakkında sağlam delillere sahip olmamasına karşın Erzurum’daki halk ayaklanmalarını bu örgütle ilişkilendirmiştir. Hatta bu örgütün Erzurum ve çevresinde propaganda yapan Teşebbüs-ü Şahsî ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti’nin (TŞAM) de etkisinde kalmış olabileceği belirtilmiştir.

Yazar Rus kaynaklarına dayanarak askerlerin ihtilalcilerden yana olmasının onların işini kolaylaştırdığını belirtmiştir.

“Küçük Asya’daki yurtsever hareket, günden güne Abdülhamit hükümetine kuşku veren bir genişleme göstermekte ve dolayısıyla imparatorluğun kurtuluşunu güvence altına almaktadır. Saraydan bu galeyanı bastırmak için emir alan 4. Ordu komutanı Mareşal Zeki Paşa, Erzurum halkına karşı yürümei reddetmiştir. Mareşalin son derece ahlaki ve yürekli hareketi vatanın bütün sadık hizmetkârlarının kalplerini titreten bir yankı uyandırmıştır” (Kars, 1997, s. 38).

1906 Mart’ında yeni koyulan vergilerin kaldırılması gösterileriyle başlayan ve 1907 tarihinin sonlarına dek süren bu halk hareketlerinin kısa sürede istibdat rejimine ve bu rejimin yerel yöneticilerine karşı evirildiğini örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Can Veren Örgütü 1907 sonlarında yayımladığı bildiride Rusya ve İran’daki devrimci olaylara dikkat çekerek anayasanın tekrar yürürlüğe konulması için halkı ortak bir eyleme çağırmıştır. Yazar bu durumun Genç Türkler tarafından da umutla karşılandığını Meşveret’ten aldığı alıntıda göstermiştir (Kars, 1997, s. 38). Yazarın burada Genç Türkler hakkında elindeki belgelerle örtüşmeyen öznel yorumlar yaptığı görülmektedir.

Yazar kitabın üçüncü bölümünde Anadolu'daki kitle hareketlerinin örgütlenmesinde Genç Türklerin yerini belirlemeye çalışmıştır. Anadolu'daki İTC örgütlenmesi ile ilgili kaynakların azlığından ve belirsizliğinden bahsederek, 1908 Devrimi öncesinde örgütlendiği kesin olarak bilinen yerin Diyarbakır olduğunu belirtmiştir. İTC Diyarbakır örgütlenmesinde Ziya Gökalp ve Abdullah Cevdet'in etkin rol oynadığını, 1905 ve 1908 Diyarbakır'da meydana gelen "Telgrafhane Olayları" bu örgütün çevresinde geliştiğini anlatmıştır (Kars, 1997, s. 45-48).

Kars, Genç Türklerin Anadolu'da Balkanlardaki gibi organize olamadıklarını bu nedenle Anadolu kitle hareketlerinin tamamen bu örgüt çevresinde gelişmediğini, yalnızca yayın organlarıyla halkın tepkilerini dile getirmede etkili olduklarını belirtmiştir.

Yazar Genç Türk Örgütü ve (TŞAM) Cemiyeti'nin halk isyanındaki rolünü yabancı ve yerli kaynaklardan seçtiği örneklerle açıkladıktan sonra, Erzurum isyanının büyük ölçüde yerel bir hareket olduğunu ve yerel bir komite olan Can Veren Örgütü tarafından örgütlendiğini savunarak, Genç Türk Örgütü ve T.Ş.A.M. Cemiyeti'nin bu isyanları kendi programlarının geliştirilmesinde uygun bir fırsat olarak değerlendirdiklerini vurgulamıştır (Kars, 1997, s.50-51). Ayrıca Can Veren Komitesi'nin T.A.Ş.M. Cemiyeti'nin Erzurum şubesi olduğunu görüşlerini de sağlam delillerden yoksun bulmuştur (s.50). Yazar rahatsız olduğu her türlü ileri hareketin halkın dışında dar bir aydın kadro tarafından gerçekleştirildiği yaygın görüşünün aksini ispatlamaya çalışmıştır.

Ordunun isyan hareketlerindeki yerini değerlendirirken, Genç Türklerin ordu içindeki propaganda faaliyetlerine, uzun ve zor askerlik koşullarına ve askerlerin maaş konusuna değinmiştir. Bu çerçevede askerlerin ayaklanan halkın karşısında durmayarak onları desteklediklerini, halka karşı silah kullanmayı reddettiklerini örneklerle açıklamıştır (Kars, 1997, s. 53-55). Yazar halk ayaklanmalarındaki askerlerin desteğine yer verirken diğer taraftan konuyla ilgisiz olarak yabancı kaynaklara dayanarak bu dönemde ordu içindeki disiplinsizliklere yer vermektedir.

Kars kısa bir sonuç bölümünde çalışmasını üç başlık altında değerlendirmiştir. İlk olarak Anadolu halkının özgürlük mücadelesinde etkin bir rol oynadığını, aslında 1908 devrim sürecinin yukardan aşağıya bir bürokratik reform hareketi olmadığını aksine temelinde halk dinamiğinin var olduğunu belgelerle ispatlamaya çalışmıştır.

İkinci olarak kitle eylemlerinin Genç Türk hareketi üzerinden yükseldiği yaygın görüşe karşı çıkmış, İttihat ve Terakki Örgütü'nün halkın mücadelesine dayanarak 1908 Devrimini

gerçekleştirdiğini savunmuştur. Geniş kitle eylemleriyle burjuva devrimci bir söylem kazanan Genç Türk hareketini halk dinamiğinin sağlam temeli üzerine oturtmuştur (Kars, 1997, s. 60).

Sonuç

Zafer Kars 1908 Devriminin Anadolu'da halk temeline dayandığını ortaya koymak için 1906-1908 döneminde Anadolu'da ama özellikle de Erzurum'daki halk hareketlerine geniş yer vererek bu hareketlerin kitleselliğini vurgulamaktadır. Ancak yazar bu olayların kitlesellik boyutunu tartışırken o dönemdeki 1906 İran meşrutiyeti ve 1905 Rus devrimine gereken vurguyu yapmadığı görülüyor. Bu olayların Doğu Anadolu'daki hareketlerde etkin rol oynadığını söylemesine ve elindeki konuyla ilgili belge yığına rağmen birkaç cümlelik açıklamayla yetinmiştir. Bu bağlamda Yazarın iddiaları, dayandığı malzeme ve vardığı sonuçlar arasında kopukluk bulunmaktadır.

Yazar reformcu-liberal bir hareket olarak başlayan burjuva muhalefetinin halkın mücadelesi ile burjuva devrimci bir nitelik kazandığını söylerken iddialı bir söylemde bulunmakta, sınıfların devrim öncesi ve sonrası koşullarının değerlendirilmesini yapmamaktadır.

Yazarın kitabında esas amacı 1908'in temelde bir halk ayaklanmasına dayandığını ortaya koymaktır. Ancak Anadolu'nun diğer önemli kentlerindeki siyasal gelişmelerden yeterince söz etmemesi ve verdiği örneklerin de iddiasını desteklememesi, amacını tam anlamıyla yerine getirmediğini göstermektedir. Yazar 1908'deki halk dinamiğine vurgu yaparken aslında bu hareketin halkın dışında aydın bir kadro tarafından gerçekleştiğini iddiasının aksini ispatlamaya çalışmıştır.

Yazarın elindeki malzeme ile yargıları arasında kopukluk olması okuyucunun kuşkuya düşmesine neden olacağından belgeleri değerlendirme yönteminde daha dikkatli olabilirdi. Ancak Yazarın çalışması konuyla ilgili alışılmış yorum ve görüşlere karşı çıkması ve daha önceki yargılar hakkında kuşku uyandırması açısından önemlidir.

Kaynakça

Demircioğlu, M. Z. (1961). *Kastamonu'da Meşrutiyet Nasıl İlan Olundu*. Doğrusöz Matbaası.

Kars, H. Z. (1894). *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu*. Kaynak Yayınları.

Kars, H. Z. (1979). Anadolu'da Demokratik Kitle Hareketleri 1906-1907. *Türkiye Gerçeği, Türkiye İşçi Köylü Partisi Merkez Organı*, 9, 8-29.

Kars, H. Z. (1991). *1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği*. Kaynak Yayınları.

Koçak, C. (1996). Zafer Kars'ın Kitabı Vesilesi İle Tarih Çalışmalarında Yöntem Üzerine. *Toplumsal Tarih*, 25, 62-64

Ulusalkul, N. (1937). *İstibdad Aleyhine Türk Ulusunun İlk Hareketi "Erzurum İhtilali" ve Siyasal Bilgiler Okulu Ailesinin Türk Ulusu Namına İstibdad Aleyhine İlk Fedakârlığı*. Ankara Basımevi.